

Думки Грушевського про потребу української армії

Написав: Д-р Микола Андрусак.

Серед українського громадянства на Придніпрянщині в початках будування власного державного життя в квітні-травні 1917 р. виявилися два напрямки відносно питання про українське національне військо: один, репрезентований від початку Товариством ім. П. Полуботка з Миколою Міхновським на чолі, який стояв за творення української регулярної армії як основи майбутньої самостійної України; другий — табор української революційної демократії, якої головним речником був Володимир Винниченко, вважав формування української регулярної армії за річ непотрібну й небезпечну для завершення соціальних здобутків революції. Тому, що в Центральній Раді верховодили представники цього другого табору, змагання першого українського уряду йшли в тому напрямку, щоб армію перетворити на народню міліцію; до кінця 1917 р. майже не було його заходів для припинення деморалізації й розкладу війська. Навпаки, сам Військовий Генеральний Секретаріат (міністерство військових справ) перешкодив підполк. Вікторові Павленкові організувати в Києві дві т. зв. „сердюцькі“ дивізії, тому, що проти них виступила „Робітнича Газета“. „Утворення сердюцьких полків — писав цей часопис — не являється в інтересах ні селянства, ні робітників, є затією буржуазних кол громадянства чи їх прихвостнів, і тому вся демократія мусить об'явити цим буржуазним намірам найрішучішу війну“.

Ясно, що серед таких настроїв не могла Українська Центральна Рада, проголошуючи IV-им Універсалом (22. січня 1918 р.) самостійність Української Народньої Республіки, здобутися на інше рішення в справі армії, як тільки оце: „Одночасно з тим, як армія буде демобілізуватися, приписуємо відпускати додому деяких салдатів, а після затвердження мирових договорів — розпустити армію зовсім; потім, замість постійної армії, завести народню міліцію, щоби військо наше служило обороні робучого народу, а не бажанням пануючих верств“.

Але виявилось, що противійськовими кличами не можна оборонити України перед большевиками, що своєю антимілітарною агітацією розложили стару російську армію, розкладали українське військо, а самі збирали скоро свою армію й опанували Україну. Український уряд мусів засягнути військової помочі центральних держав, аби прочистити свою державну територію від большевицьких банд. Очевидно, для дальшої безпеки України перед большевиками мусіла стати актуальною у провідних українських кругах справа формування сильної власної армії, яка б без чужої помочі оборонила державу від ворогів. Пекучу потребу власного війська виказував у своїх думках і мріях п. н. „На порозі Нової України“, написаних у лютому-березні 1918 р., голова Центральної Ради — Михайло Грушевський.

Під вражінням чудових співів наших хорів на Шевченківському спектаклі після звільнення Києва від большевицької окупації писав Грушевський: „У нас занадто гарна література, музика, мистецтво в порівнанні з нашим убожеством у громадській і політичній роботі! Справді, як легко в нас зібрати великий і гарно зоспіваний хор, і як — виявилось — трудно зладити добрий, дисциплінований курінь на оборону українських вільностей!“ З натиском підчеркував, що для закріплення й забезпечення українського державного ладу треба економічної, мілітарної й культурно-інтелектуальної сили, треба людей діла реального, практичного — спеціалістів-адміністраторів, фінансистів, економістів, знавців військового й морського діла, й техніків. Сама ж армія — на його думку повинна будуватися на аполітичній основі.

Справі армії присвячує Грушевський в цій збірці („На порозі Нової України“) окрему статтю. В ній він пише ось що: „Вимагання державного патріотизму в наших ухах звучить по своїй новості ще до волі не звикло. Ще більш незвичайно, навіть дико, будуть звучати заклики до культури армії, до котрих я зараз переходжу. Коли державність була синонімом імперіялізму й насильства, й тому була предметом неохоти та відрази, так що державна служба в ґрунті річи вважалась річчю невідповідною для демократично й ліберально настроєної людини, то армія, як вияв мілітаризму, як знаряд державного примусу, як охоронна сторожа всіх гидот старого режиму й поготів будила огиду й призирство, і туди за невеликими виїмками йшли тільки люди цілком аполітичні, позбавлені громадянського почуття, всяких звязків з громадським життям і поступовим рухом. Але коли держава наша має стати палядіюмом демократичних вільностей, заборолом соціалізму, ареною національної згоди, то навпаки на сторожу цих соціальних скарбів повинні стати якраз такі люди, котрі б цінили цей внутрішній зміст, ті вартости, які містять в собі ця держава. Бо опричницька банда, або навіть і набір бездушно вишколених манекінів не може бути надійною охороною таких великих вартостей. І коли охоронним засобом нашої держави має бути армія, то треба подбати, щоб її скласти як найкраще, влити до неї елементи здорові, надійні, дати їй напрям певний і незломний, характерові держави відповідний, щоб він не суперечив йому, не був для нього загрозою, а гарантією!“

Нормальною формою охорони для демократичної держави являється всенародня міліція. Це приймають за правило всі соціалістичні програми, й на цьому принципі від початку стояли наші українські соціалісти. Але ще далеко перед тим страшним розвалом війська, який нам довелося пережити — один з найбільш жахливих моментів нашого недавнього, але скорого життя, було ясно, що відразу, при тій дезорганізації, яку ми маємо в середині,

й при тих небезпеках, які чигають на нас з усіх сторін навколо, — міліційна служба не забезпечить нас від спекуляцій на нашу слабкість, і нам якийсь час буде доконче потрібна хоч невелика, але добра, тверда й дисциплінована армія. Плян вироблений нашим військовим міністерством побудований на принципах територіяльного устрою так, що без труднощів кожної хвили можна перейти від армейської до міліційної системи. Таким чином постійна армія являється у нас інститутом переходовим, тимчасовим. Можна сказати, що його існування буде тим коротше, чим краще сповнить він свої завдання. Але поки він буде існувати, треба буде приложити всі старання — не тільки правительству, а знов таки самому громадянству, щоби цей інститут, ця армія, не була чужородним наростом на демократичному тілі держави, не викривляв би її демократичної та соціальної політики, не відтягав засобів, життєвих соків краю на чужі й шкідливі мілітаристичні завдання.

Все це можна досягнути не репресивними чи заборонними способами, тільки позитивними, конструктивними заходами. Треба раз поставитися до армії не як до якоїсь скидки, куди скидаються найменш цінні, на ніщо краще непридатні елементи, а як до окраси держави й нації, її почесної варті, куди йде все що найкраще, найбільше перейняте щирим, поважним відношенням до держави, її демократичних, соціальних і національних завдань, не за напасть, не за страх, а за совість, — щоби віддати кілька найкращих літ сповненню найвищого громадського обов'язку: боронити найвищі народні досягання своєю кров'ю! (Підчеркнення моє — М. А.).

Треба, щоби кадрова старшина складалася з елементів ідейних, культурних, інтелігентних, — щоби її ценз не тільки спеціальний, а й загальний був досить високий (вища загальна школа), і вона була обставлена матеріально настільки відповідно, щоби не втікала з війська на „ситші пироги“, як казали наші предки.

Щоби відносини старшини до козаків були

близькі, щирі, братерські — щоби при формальній твердій дисципліні й субординації армія мала дійсно демократичний характер по суті.

Щоби побут козаків у цій армії не був маркуванням часу — щоби час регулярної служби був використаний як найпродуктивніше, аби можливо в коротший час вмістити всю потрібну для війська технічну підготовку — доведену до рівня сучасних вимог, а потім все далі здійснити через учбові збори, організовані в різних порах року так, щоби вони як найменше відтягали живі сили краю від продуктивної праці.

Щоб усе, що під час служби лишається від чистої технічної підготовки, було використане на збагачення культури й освіти. Щоби побут козака-старшини в війську мав характер громадянського виховання й демократичної культури.

На армію так організовану й поставлену не треба давати великих засобів, великих вкладів, значної частини бюджету, тому що вона буде, як я сказав, не чимсь чужерідним, чужим і ворожим демократичній культурі, а її засобом.

Але поставити її так, повторюю, можна не паперовими законами й розпорядками, навіть не багатьма асігуваннями, а живою працею самого громадянства.

Як постелить воно тут собі, так і виспить. І постелити треба дуже добре, тепер же зараз, бо від цього залежить вся дальша доля нашої держави, нашої нації, нашої культури, демократичних і соціальних здобутків трудящих мас“.

Сама стаття Грушевського не була голословною. Як подає проф. Дмитро Дорошенко в нарисі „Історія України 1917—1923 рр.“ (том I., Доба Центральної Ради, Ужгород 1932*), ст. 382), українське міністерство військових справ ще за Центральної Ради приступило до вироблення пляну організації регулярної української армії на основі територіяльного побору. Українська армія мала складатися з 8 корпусів піхоти й 4 і пів дивізій кінноти. „Але практичне переведення цього пляну випало на долю ватиманського уряду“.

*) За цим нарисом Дорошенка (с. 198—199, 266, 351—352) подаю вступ статті.

